

14. Тюріна В.О. Ціннісні орієнтації: Навч. Посібник / В.О. Тюріна, Є.Д. Научитель. – К.: ООО "Міжнар. фін. агентство", 1998. – 30 с.
15. Філософія: навчальний посібник / за ред. І.Ф.Надольного. – К.: Вікар, 1997. – 584.
16. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ. и нем/ В. Франкл // Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 356 с.
17. Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / АПН України; Центр Інформ. та док. Ради Європи в Україні / За заг. ред. О.В.Сухомлинської, Р.П.Скульського. – К., 1997. – 224 с.
18. Шевченко Г.П. Естетичні цінності в структурі духовної культури // Формування духовної культури учнівської молоді / За заг. ред. проф. Г.Шевченко. – Луганськ, 1997. – С. 24-29.

УДК 371.134: (793.3+78)

О. Вічавська,

концертмейстер кафедри мистецьких дисциплін
дошкільної та початкової освіти
вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Н.Годзева

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

O. Vichavska,

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University

N.Hodzyeva,

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University

РИТМ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА МУЗИЧНО-РИТМІЧНОГО ВИХОВАННЯ

RHYTHM AS THE MAIN COMPONENTS OF MUSICAL-RHYTHMIC EDUCATION

Анотація. У статті досліджено поняття музично-ритмічне виховання, різні методики розвитку відчуття ритму, музичного сприйняття, характеру музики, її темпу, динаміки, форми. Подано рекомендації щодо застосування різноманітних прийомів музично-естетичного розвитку дитини: рухової діяльності, використання музично-ритмічних інструментів на заняттях. Доведено, що зміна видів музичної діяльності, різних завдань на музичних заняттях має сприяти розвитку чуття ритму, ладу на основі константи «ритм», «лад» та глибшому емоційному, цілісному сприйманню настрою, образу.

Abstract. In the article the concept of musical-rhythmic upbringing, various methods of the development of a sense of rhythm, musical perception, the nature of music, its tempo, dynamics, and forms are investigated. Recommendations on the application of various techniques of musical and aesthetic development of the child are given: motor activity, use of musical-rhythmic instruments at classes. It is proved that the change of types of musical activity, various tasks at musical classes should contribute to the development of the sensation of rhythm, order on the basis of the constant "rhythm", "mode" and a deeper emotional, holistic perception of mood and insult.

Ключові слова: музично-ритмічне виховання, ритм, лад, рухова діяльність, музичний образ, чуття ритму, темп, музично-ритмічні інструменти.

Keywords: musical and rhythmic education, rhythm, mood, motor activity, music image, sense of rhythm, tempo, rhythmic music and instruments.

Одне з головних завдань початкового музичного розвитку дітей полягає у здійсненні ритмічного виховання. Музичний ритм виник з руху, з трудової діяльності людини. Пізніше він розвинувся в синкретичному мистецтві (танець, пантоміма) і граматичній структурній побудові слова (мовна динаміка). Початковий етап формування музичного мистецтва ґрунтувався на триєдності: рух, слово, музика. І якщо рух у музиці порушував природне акцентування, то слово втискувало музику (пісню) в жорсткі ритмічні рамки [1, с. 12].

Музично-ритмічне виховання (ритміка) – це спеціальний предмет, який має на меті активізувати музичне сприйняття дітей через рух, прищеплювати їм навички усвідомленого

ставлення до музики, допомагає виявити їх музичні здібності. Займаючись ритмікою, діти беруть активну участь в передачі характеру музики, її темпу, динаміки, ритму, форми. Вони рухливі, емоційні, чутливі до музики, і багато понять з музичної грамоти легше ними засвоюються через рух.

Мета нашого дослідження дослідити форми й методи музично-ритмічного виховання, різні методики розвитку відчуття ритму, музичного сприйняття, характеру музики, її темпу, динаміки, форми.

На позитивну роль рухів під музику вказували у своїх працях В. Верховинець, С. Руднєва, М. Румер, Н. Гродзенська, Н. Ветлугіна, Е. Конорова, В. Білобородова, Е. Мальцева та інші.

Основним завданням ритміки є розвиток у дітей загальної музикальності і почуття ритму, уваги, пам'яті, виявлення творчих здібностей. Важливо зауважити, що музично – ритмічна діяльність має три взаємопов'язаних напрямки [1, с. 15].

Перше забезпечує музичний розвиток, включаючи розвиток музичного слуху, засвоєння музичних знань і умінь підпорядковувати руху музиці.

Друге дає правильні рухові навички при розучуванні танцювальних елементів. Саме на заняттях ритміки діти вперше знайомляться з особливостями танцювальної національної культури.

Третій напрям забезпечує формування вміння управляти рухами тіла, орієнтуватися в просторі, вміння тримати рівні інтервали.

В процесі ритмічних занять педагог повинен домогтися не просто засвоєння якогось руху, а якісного виразного виконання. Свобода, природність, відсутність будь-якої напруги – ось що повинно бути характерним при виконанні дітьми музично - ритмічних рухів. Звичайно, це складне завдання, але цілком здійснене, якщо в своїй роботі з дітьми педагог враховуватиме такі принципи: комплексне вирішення основних завдань музичного виховання, системність, поступовість, послідовність, повторність [5, с. 6].

В основі занять ритмікою лежить вивчення тих засобів музичної виразності, які найбільш природно і логічно можуть бути відображені в русі. Викладачеві ритміки слід підбирати такі музичні твори, які малюють яскраві образи, близькі і зрозумілі дітям, і легко піддаються відображенню в русі. Виразне виконання музики концертмейстером, надає рухам вихованців емоційність, допомагає їм рухатися ритмічніше, виразніше.

Безумовно, одним з важливих завдань ритміки є розвиток творчої активності, уяви і фантазії у дітей, їх умінь самостійно відображати свої враження від музики в виразних, емоційних, музично-рухових образах. Тому на своїх заняттях ритміки часто пропоную дітям самостійно вигадувати рухи, відповідно до характеру музики. Звичайно, спочатку ці спроби дітей у вигадуванні свого танцю ще не впевнені. Рухи одноманітні, відчувається їх деяка скутість. Але до кінця року багато хто може досить виразно передати в танці характер, настрій. Такі завдання, на щастя, розвивають у дітей образність руху, вчать їх більш тонко відчувати емоційну налаштованість твору. З великим задоволенням діти виконують танці, в які включені різноманітні ритмічні хлопки, відповідні малюнку мелодії. Так само поширеними видами музично-ритмічної діяльності є ігри. А. С. Макаренко говорив: «Гра має важливе значення в житті дитини, саме те значення, яке в дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина буде в грі, така багато в чому буде в роботі». Інтерес до гри та емоційна приналежність в процесі її виконання сприяють розвитку творчої ініціативи дитини. Необхідно відзначати кожний вдало знайдений дитиною новий рух в ігровому образі. Величезне значення на заняттях ритміки повинна приділятися і вмінню дітей володіти своїм тілом. Чим здібніша, пластична дитина в русі, тим яскравіше в неї буде розвиватися творчий початок, вироблятися художній смак. Зникне скутість рухів, з'явиться впевненість, радість від своїх можливостей [8, с. 243].

Отже, спонукання творчої ініціативи у дітей – це думка, яка повинна проходити «червоною ниткою» через усі заняття ритмікою. Адже музично-ритмічне виховання вчить дитину танцювати красиво, володіти ритмопластикою танцю, що допомагає бути щирим, привабливим і безпосереднім.

Відомо, що діти з нормальним слухом дуже рано починають реагувати на ударно-ритмічні звукотоді як відчуття висоти з'являється з трьохроків. Тому цілком природно, що ритмічні звуки сприймаються дітьми набагато легше, ніж звуковисотні. Крім того, саме зародження пісні починається не з звуковисотності, а з ритмічної структури тексту.

В. Ковалів підкреслює, що «дитяча здібність реагувати на висоту звуків розвивається з віком; шести-семирічні діти в більшості випадків погано орієнтуються у висоті звуків, а багато з них не можуть правильно заспівати навіть найпростішу пісеньку; вони набагато краще орієнтуються в ритмічних рухах, добре відрізняють біг від ходіння, швидкий темп від повільного, довгі звуки від коротких. Перші ритмічні вправи засвоюються ними дуже швидко і дають можливість педагогу за короткий час досягти високих ритмічних показників і, зокрема, ритмічного унісону, як передумови унісону звукового» [2, с. 57].

Музично-ритмічне виховання розвиває почуття музичного ритму, його сприймання,

виконання, імпровізування. Я. С. Кушка підкреслює, що «Імпровізування – особливий вид роботи, елемент творчості, за допомогою якого можна успішно уточнити і збагатити ритмічну уяву дітей» [9, с. 93].

Розвиток музично-ритмічного почуття дошкільників включає організацію рухової активності дітей, виховання певних ритмічних навичок, усвідомлення дітьми естетичної виразності ритму як елемента музичної мови тощо. Як зазначав Б. М. Теплов, «почуття музичного метру має не тільки моторну, але й емоційну природу: в основі його лежить сприймання виразності музики. Тому поза музикою чуття музичного ритму не може ні пробудитися, ні розвиватися» [10, с. 197].

Музично-ритмічне почуття – здатність активно (рухомо) переживати музику, відчувати емоційну виразність музичного ритму і точно відтворювати його. Воно безпосередньо виявляється у тих рухових реакціях, які більш-менш точно передають ритм музики, що звучить. Музично-ритмічне почуття складає основу всіх проявів музичності, які пов'язані із сприйманням і відтворенням часової ходи «музичного руху». Разом з ладовим почуттям воно є основою емоційного відгуку на музику.

Ритмічна діяльність збагачує сприйняття дитини, сприяє розвитку музичності, впливає на формування різноманітних психічних функцій. Добре відомо, що зацікавленість полегшує і стимулює розвиток. Радість, яку отримують діти завдяки ритмічним вправам та іграм, добре впливає на їх загальний розвиток. Отже, значення ритмічної діяльності виходить далеко за межі тільки музичного та естетичного виховання.

Історики вважають, що ще в давнину музика почалася з виокремлення ритму. При цьому музика була в основному вокальною, а музичний ритм був природним ритмом, який виник на основі мовлення. Музика, яка зараз сприймається по радіо та телебаченню, будується на зовсім інших ритмічних комплексах. У зв'язку з цим виникають питання: як дитина сприймає метричні та ритмічні співвідношення в музиці? Як вона набуває здатності відтворювати їх?

Дидактика передбачає два основних прийоми: використання рухів та використання простих ударних інструментів. Ці прийоми сприяють не тільки формуванню у дітей відчуття ритму, але й вихованню музичного смаку.

Музика і рух – такі ж взаємозв'язані поняття, як звук та його ритмічна пульсація. Протягом не одного десятка років педагоги використовують рух, як засіб музичного розвитку. Добре розвинута моторика дитини сприяє знайомству її з навколишнім світом і позитивно впливає на розумовий розвиток. Про роль моторики в розвитку музичних здібностей говорив ще І. Сеченов: «Я не в силах подумки проспівати собі лише звуками, а співаю завжди м'язами; тоді пригадуються і звуки. Пам'ять зорову і чисто дотикову можна назвати просторовою, слухову і м'язеву – пам'яттю часу» [7, с. 37].

Під час слухання музики у дітей виникає інтуїтивна потреба рухатися у такт ритму. Такий елементарний емоційний відгук на ритм є первинним виявом музичності. Мимовільну моторно-емоційну реакцію дітей слід зробити осмисленою, ритмічною, виразною. Наприклад, вчити крокувати чітко і впевнено під маршову музику, плавно рухатися – під колискову, завзято плескати – під швидку танцювальну тощо. «Особливо корисне пластичне інтонування під час слухання творів, багатих алогічними змінами, динамічними відтінками тощо» [5, с. 3].

Потребу дітей рухатися необхідно використовувати і правильно спрямовувати. В роботі з старшими дошкільниками використовуються в основному ті рухи, які відомі дітям з життя і не потребують окремого часу для їхнього виявлення та засвоєння: прості рухи рук, біг, ходьба, елементарні танцювальні кроки. «Корисна віддача» від руху двостороння: він дає радість дитині, підвищує її життєвий тонус, позитивно впливає на загальний фізичний стан і водночас сприяє розвитку її музичних здібностей.

Рухи під музику К. Самолдіна рекомендує включати в усі види діяльності на заняті: «під час знайомства з музичною грамотою, для кращого запам'ятовування музичного матеріалу, під час слухання музики, для вироблення чистоти інтонації, під час гри на дитячих музичних інструментах» [7, с. 31].

Наприклад, під час ознайомлення дітей із сильними і слабкими долями використовуємо тактування, простукування, оплески. Пояснюючи тривалості, їх співвідношення, вводимо марш і легкий біг, оплески та простукування паличками. Говорячи про розміри, вводимо танцювальні рухи польки, маршу. Пояснюючи побудову музичних творів, темп, динаміку, пропонуємо дітям різноманітні танцювальні кроки на зміну музичних частин, темпу, динаміки.

Використання на заняттях образно-ігрових рухів допомагає розкриттю і сприйняттю засобів музичної виразності, музичної характеристики того чи іншого образу. Наприклад. Під музику п'єси Р. Шумана «Сміливий вершник» діти своїми ігровими рухами наслідують хлопчика, що скаче на іграшковому конику. Ця елементарна творчість дає дітям велику радість, розвиває в них фантазію, образне мислення. В інших випадках діти самостійно придумують танцювальні імпровізації до відповідних музичних творів і кращі з них показують перед усіма дітьми. Незважаючи на те, що рухи

включаються у всі види діяльності, вони не потребують багато спеціального часу. Якщо рухова активність використовується під час хорового співу, розспівування, при знайомстві та освоєнні музичних понять, під час слухання музики, то вона проводиться за рахунок часу, відведеного на цей вид роботи на занятті.

Рухи полегшують сприйняття і запам'ятовування музики. Розвиток рухових навичок відбувається одночасно з розвитком мови. Рівень координації і активності рухів дитини свідчить про розвиток інших якостей особистості, в тому числі психіки.

Тому основними завданнями музично-ритмічного виховання виступають наступні: формування музично-ритмічних навичок, засвоєння вихованцями елементарної мови рухів (пантомімічних і танцювальних), ознайомлення з деякими прийомами композиції танцю.

Мета занять – з допомогою ритмічної діяльності виховувати в дітей уміння слухати музику і передати її в рухах. Сформований рух – допомагатиме дитині глибше сприймати і передавати музичний образ. В першу чергу, на заняттях потрібно дати дітям відчуття радості від володіння своїм тілом, яке вільно рухається і підпорядковується музичному ритму, викликати зацікавлене ставлення до музично-ритмічної діяльності.

У садочку доцільно застосовувати різноманітні музично-ритмічні рухи, що пов'язані з навчальним матеріалом даного заняття, за допомогою якого діти усвідомлюють окремі поняття музичної грамоти і є засобом самовиявлення дитини.

Б. М. Теплов довів факт супроводу сприйняття музики руховими реакціями (вокалізаціями, дрібними рухами пальців). Тому рухи успішно використовуються в ролі засобів, що активізують усвідомлення дітьми характеру мелодії, якості звуковедення (плавного, чіткого, відривчастого), засобів музичної виразності (акцентів, динаміки, темпу, ритмічного малюнка і т.д.). Ці якості музики можна моделювати за допомогою рухів рук, танцювальних та образних рухів [8, с. 9].

Особливу увагу слід звернути на виразність ритмічної пульсації. Йдеться насамперед про тонкий і недоступний свідомому аналізу взаємозв'язок наголошених і ненаголошених часток, різний характер пульсації - то важка хода, то легкий крок, то погойдування, то гострі поколювання тощо.

Н. А. Ветлугіна вважає, що слухаючи музику, діти стежать за розвитком художнього образу. У свою чергу, слухова увага сприяє збагаченню музичної пам'яті, що спирається на слуховий і руховий аналізатори. Виконуючи рухи під музику, діти уявляють той чи інший образ. Рухи бувають зафіксованими, складеними із знайомих елементів, але в окремих випадках музично-ігровий образ відтворюється по-новому, зі змінами - отже, в процесі музично-ритмічних рухів розвивається не тільки відтворювальна, а й творча уява. Крім того, цей вид діяльності спонукає дітей переживати музику. «Відчуваючи красу музичного твору і своїх рухів, вони емоційно збагачуються» [5, с. 3].

В умовах музичного заняття можна організувати лише невеликий танок. Діти, які на даний момент не беруть участі в танку, можуть разом з вихователем співати, акомпанувати на дитячих музичних інструментах. Участь у хороводах під знайому музику допоможе дітям осмислити деякі особливості музичної форми.

З інтересом виконують вихованці рухи, що імітують гру на різних музичних інструментах: сопілці, балалайці, скрипці, арфі тощо. Такі завдання сприяють емоційному ставленню дітей до музичних занять. Крім того допомагають вихователю здійсненні зворотного зв'язку: хто з дітей правильно почув звучання того чи іншого інструмента.

Саме так через активізацію дітей в умовах цікавої, захоплюючої діяльності – ритміки – відбувається музично-естетичний розвиток дитини.

За кордоном серед систем масового музично-естетичного виховання ХХ ст. найбільш відомими стали: система музично-ритмічного виховання і виховання емоційної чутливості (евритміка) швейцарського педагога і композитора Еміля Жак- Далькроза [6, с. 78]; система на основі співацько-хорових традицій угорського педагога і композитора Золтана Кодай [6, с. 82]; система синтетичного підходу: єдність слова, музики, руху (музично-сценічна гра, театр) німецького педагога і композитора Карла Орфа [6, с. 88].

Ритм у Далькроза – універсальний символ загального порядку та організованості. Ця система спрямована на те, щоб, використовуючи спеціально дібрані вправи, розвивати у дітей музичний слух, пам'ять, чуття ритму, пластичну виразність рухів. При цьому, за словами В. А. Фролкина, система Е. Жак-Далькроза не обмежувалась вихованням у людей відчуття ритму і не зводилась до музичного виховання. Її метою було виховання людини, гармонійно розвинутої фізично та розумово, художньо, естетично. Саме поняття ритму трактувалось Жак-Далькрозом дуже широко, неодмінно включаючи естетичну складову [6, с. 51].

Згідно методики К. Орфа, слід пропонувати елементарну імпровізацію рухів. К. Орф вважав, що на початку був ритм. Ритму не можна навчити. Його можна звільнити, «розв'язати» у людині. Це не розумова абстракція, це жива сила організму і всього біологічного життя. «Розв'язання ритму»

починалося з ударів рук, щигликів пальцями, притупувань ногами. Усе це прикрашалося брязкальцями і тріскачками. Що належать до найдавніших інструментів людства. Ритмічні вправи і танці супроводжувалися цими звуками. Метою музичного виховання К. Орфа є не стільки пробудження дремаючого музичного таланту, як формування особистості. А особистість не можна будувати на випадковому, довільному фундаменті [6, с. 89].

«Шульверк» К. Орфа широко спирається на розвиток творчої ініціативи дітей. Основне завдання - стимулювати і спрямовувати творчу фантазію, вміння імпровізувати, творити в процесі індивідуального і колективного музикування. Під час роботи з дітьми він радив опиратися на зв'язок музики з жестом, словом, танцем, пантомімою. Важливу роль К. Орф відводив інструментальному супроводу, який мусять виконувати самі діти. Їх треба залучати до гри на шумових і ударних інструментах. З метою музично-ритмічного виховання це слід робити з раннього віку. К. Орфом та його послідовниками розроблено велику та гнучку систему мовно-ритмічних та мовно-поліфонічних завдань.

Відповідні дослідження проводять і у вітчизняній педагогіці (Н. Ветлугіна, С. Конорова, М. Румер, К. Самолдіна, В. Верховинець та ін.).

Безпосередня робота В. Верховинця з дітьми спонукала його до створення дитячого репертуару й оригінальної методики музичного виховання. Як і К. Орф, найважливішу виховну роль В. Верховинець відводив фольклору. Це пов'язано з тим, що фольклор є такою формою суспільної свідомості, у якій інтегрувалась, закріплювалась та акумулювалась вироблена народом традиційна інформація. Він написав чудову книгу для дітей «Весняночка», де основою художньо-естетичного виховання дитини є гра, пісня і танець українського народу. У книжці митець пропонує струнку, глибоко продуману систему подачі танцювального матеріалу. Перед нами ніби розгортається яскрава хореографічна картина, яка бере початок від ледь помітних підготовчих рухів, що поступово формуються у певні танцювальні. Непомітно змінюючись, вони переплітаються між собою в безліч цікавих комбінацій і, нарешті, виливаються в чудове мереживо фігурних таночків, описаних у кінці підручника.

«Він умів органічно пов'язати пісню з рухом, поєднати спів великого хору з танцем. Ідея комплексного використання елементів музичного, хореографічного і драматичного мистецтва остаточно утвердилась у створеній В. Верховинцем новій синтетичній жанровій формі – театралізованій пісні» – пише дослідник творчої спадщини В. Верховинця – Н. Ю. Дем'янко [2, с. 42].

Ударні інструменти надають широкі можливості для роботи з дітьми над розвитком сприйняття ритму. Для роботи необхідно мати декілька простих інструментів. Бажано, щоб вони були зроблені з матеріалів, які забезпечують краще звучання: кастаньети з дерева, бубни і тамбурин – із шкіри, тарілки – з бронзи. Використовуються також ударні інструменти, що дозволяють виконати мелодію пісні (наприклад, ксилофон).

Застосування дитячих музичних інструментів збагачує музичні враження вихованців, розвиває їх музичні здібності. Гра на музичних інструментах, що не мають звукоряду, допомагає виробити відчуття ритму, розширює темброві уявлення дітей. Мелодичні музичні інструменти допомагають у розвитку основних музичних здібностей: ладового відчуття, музично-слухових уявлень і відчуття ритму. Щоб зіграти мелодію на слух, треба мати музично-слухові уявлення про розташування звуків за висотою і ритмічні уявлення. Крім того, гра на музичних інструментах розвиває волю, прагнення до досягнення мети, уяву.

Альсіра Легаті де Арисменді в своїй книзі подає деякі рекомендації щодо використання музично-ритмічних інструментів:

1. Перш ніж вчити дитину поводитись з музичними інструментами, слід пройти етап навчання співу. Починати потрібно з простих, вже відомих дітям пісень.

2. З врахуванням досягнутих успіхів необхідно переходити до роботи над ритмом. Перш за все потрібно навчити дітей виділяти ритм. Починати таку роботу можна по-різному. Наприклад, проспівати мотив пісні без слів, на «ла-ла-ла».

3. Ритмічне плескання.

4. Відтворити ритм мелодії, що виконується педагогом, за допомогою тільки плескання, не інтонуючи її.

5. Виконання на музичних інструментах. Корисно запропонувати дітям впізнавати вже вивчені ними пісні за ритмом, що відтворюється різними способами (наприклад, плесканням, притупуванням або програному на музичних інструментах).

6. Відтворювати ритм краще за все за допомогою музичних інструментів, які мають м'яке звучання, різний тембр (бубнах, дзвіночках). Гра на музичному інструменті має супроводжуватись плесканням. Необхідно чергувати інструменти з різним тембром. Комбінації інструментів збагачують музичний досвід дошкільнят. Наприклад, декілька фраз виконати на одному інструменті, кілька – на

іншому. Ритм приспіву відтворюється одразу на всіх інструментах.

7. Досить складне завдання — навчити дітей розрізняти співвідношення тривалості звуків (долей) в такті. До вирішення цієї задачі на музичному інструменті рекомендується переходити після того, як діти засвоїли прості рухи в такт. Музичні інструменти, які використовуються при цій роботі — це дзвіночки, трикутники, бубонці.

8. Починаючи роботу для диференційованого сприйняття долей, а саме для впізнавання і виділення ударних долей такту і для їх подальшого відтворення на музичних інструментах, слід також використовувати рухи. При «підключенні» музичних інструментів одні діти здійснюють рухи, а інші — супроводжують їх ударами бубна, барабанів, трикутників, тарілок [9, с. 94].

Карл Орф також рекомендував використовувати ударні інструменти для розвитку у дітей емоційності та ритмічного відчуття.

Коли дитина грає мелодію на одному звуці, вона повинна точно відтворювати ритмічний малюнок. Для цього, наспівуючи мелодію зі словами, можна орієнтуватися на ритм віршів. Щоб діти добре засвоїли ритмічний малюнок мелодії, можна, використовуючи засвоєні зображення, викладати його на фланелеграфі. Якщо мелодія виконується на металофоні, то відзначити, що при грі довгих нот, молоточок повинен підстрибувати вище, при грі коротких — нижче. Діти прагнуть відповідності ритму руху та ритму музики. Отже, розвивається відчуття ритму при грі на музичних інструментах.

Спочатку дітям пропонують ритмічні малюнки, основані на чергуванні однакових тривалостей: четвертних або восьмих в двох чи чотирьохдольному розмірі. Музичний матеріал поступово ускладнюється. Потім даються більш складні ритмічні структури: ритм сумування, дроблення, пунктирний та синкопований ритм. Далі з'являється завдання на відтворення різних ритмічних структур в конкретних музичних творах.

Спочатку використовується ігрове чотиризвуччя на одному звуці. Можна створити ритмічні ансамблі з дерев'яних ударних інструментів: дерев'яних ложок, кастаньєт; металевих: трикутника, румби, тарілок, дзвіночків, а також бубна, маракасів. Таким чином, грою на ударних інструментах краще за все супроводжувати виконання педагогом на фортепіано, баяні та акордеоні веселих танцювальних мелодій або акомпанувати співу, не заглушуючи його [10, с. 137].

Під час гри на різноманітних ударних інструментах, відтворюючи лише одну ноту на фортепіано чи інших висотних інструментах, дитина засвоює ритмічні закономірності, елементарну динаміку, перший ігровий рух, набуває навик спільної гри в ансамблі.

Кожен педагог повинен визначати масштаби використання музичних інструментів відповідно до конкретних умов, з врахуванням власних професійних можливостей.

Головне — навчити дитину визначати певні ритмічні та метричні співвідношення шляхом практичних дій. Це веде до осмисленого сприйняття музики, а потім і до розвитку вищих процесів мислення. Комплексна музична діяльність дітей із застосуванням ударних інструментів та інструменту, на якому грає педагог, допомагає цілісному сприйняттю музики, яка виконується. Кожна дитина, перебуваючи в складі групи, повинна навчитися виконувати свою партію, що в подальшому полегшить її участь в колективній діяльності [4, с. 26].

Створюючи ритмічні супроводи, потрібно завжди бачити кінцеву мету: підкреслити характер твору, його структуру, жанрові особливості, контрастні зміни. Слід стежити за тим, щоб гра з шумовими ефектами не перетворювалась в самоціль. Потрібно спонукати дітей прислухатися до музики, грати виразно, оцінювати результати своїх зусиль.

Отже, музично-ритмічне виховання — це процес, направлений на організацію рухової активності дітей, виховання певних ритмічних навичок, усвідомлення дітьми естетичної виразності ритму як елемента музичної мови.

Основою музично-ритмічного виховання будемо вважати рух під музику, гру на простих інструментах, зв'язок із структурою і римами поезії, з мелодико-інтонаційною вимовою слова та характером його звучання.

Музично-ритмічна діяльність поєднує в собі всі види музичної діяльності дітей (слухання музики, спів, музичні ігри; рух під музику, творчу діяльність, делегування музичними п'єсами, музикування на дитячих інструментах).

Матеріал для слухання має бути високохудожнім, цікавим і завершеним за змістом. Дітям старшого дошкільного віку для ознайомлення добираємо яскраві, доступні, невеликі за обсягом музичні твори. Бажано пропонувати для слухання переважно інструментальні твори, щоб діти з самого початку привчалися вслухатися в образ, переживати настрій твору, а не «ставити на перший план» поетичний текст [10, с. 177].

Музика може благотворно впливати лише тоді, коли дитина підготовлена до її сприймання. І одним із фундаментальних, на наш погляд, засобів розвитку в дітей музичного сприймання є використання музичних констант, якість сприймання яких зумовлена якістю розвитку музичних

здібностей. Музичні константи зумовлюються константністю сприйняття як психічного процесу. Протягом звучання музичного твору сприймаються музичні константи, незважаючи на їх варіювання, зміни. Наприклад, ритм мелодії, яку виконують голосом і на фортепіано, залишається тим же; змінюється тембр. Якщо цю ж мелодію (або фрагмент твору) виконати в іншій тональності – вона також залишається тією ж, тому що ритм і лад є константами [7, с. 33].

Чуття ритму – одне з найскладніших за організацією ритмічних утворень, провідна музична здібність, вія якої залежить якість сприймання музики на основі константи «ритм». Музичний ритм завжди виражає емоційний зміст музичного твору. Чуття ритму має не тільки моторну природу, а й емоційну, в основі якої лежить сприйняття емоційної виразності музики. Тому і розвивати чуття музичного ритму необхідно тільки музичними методами, а не арифметичною лічбою, особливо на початковому етапі музичного виховання дитини.

Одним із прийомів, який сприяє вихованню чуття музичного ритму на основі емоційного сприймання константи «ритм», є диригування. На кожному музичному занятті доцільно 5 хвилин приділяти диригуванню, рухам під музику, творчим завданням, які сприяють розвитку емоційного сприймання музики.

Спочатку доцільно під час слухання музики навчити дітей диригувати на 2/4, 3/4, 4/4, потім працювати над пластичністю жесту, над його відповідністю настроєві музики, над передачею в жесті динамічного розвитку твору. Особливу увагу варто приділяти ритмічним акцентам, пунктирному ритму та його виразним особливостям у відтворенні емоційних переживань, настрою музики. Наприклад, слухаючи українську народну пісню «Ой, ходить сон» бажано зосередити увагу дітей на повільному, лагідному жесті, який відповідає наспівному характерові колискової.

Іншим прийомом, який сприяє розвитку чуття ритму, є рух під музику. Діти переживають музику, передають її характер рухами свого тіла. Визначивши помилки дітей, педагог показує рухи в повільному темпі і без музики відпрацьовує їх з дітьми. Після цього діти повинні виконати цей рух самостійно під музику у відповідному темпі [7, с. 31].

Наприклад, у процесі сприймання поспівки «Тук, тук, чобіток» бажано 2 – 3 хвилини приділити для її емоційного виконання з чіткими, жвавими рухами.

Слухаючи «Святковий вальс» А. Філіпенка, діти запам'ятовують схему на 3/4, а потім виразно виконують рухи вальсу разом з педагогом, після чого самостійно передають пластичність, плавність звучання твору.

У процесі слухання дітьми кількох музичних творів, різних за настроєм і характером, варто спостерігати, який твір дитина слухає більш уважно, можливо, супроводить його рухами (стукання ногою, похитування головою, розмахування рукою, розкачування тіла), в неї «блищать» очі - або вона лишається байдужою. Потім провести бесіду, чому їм сподобався саме цей твір (настрій, характер, почуття, які виникли в ході сприймання).

Засобами для вивчення чуття ритму у дітей є: 1) проплескування в долоні знайомої мелодії; 2) проплескування в долоні виконаної педагогом або в запису мелодії; 3) емоційне, пластичне диригування знайомої мелодії (в процесі слухання); 4) емоційна реакція на виконання знайомого твору, виконаного із змінами в ритмі.

Другою основною музичною константою є лад, адекватне сприймання якого зумовлене розвитком чуття ладу як чуття взаємотяжіння між звуками з метою глибокого переживання настрою, образу музичного твору. Чуття ладу виявляється насамперед у тому, що одні звуки сприймаються як стійкі, а інші як ті, що тяжіють до них (несійкі). Таким чином, ладове чуття виявляється в тому, що одні звуки мелодії сприймаються як такі, що при завершенні ними мелодії дають враження незавершеності і тому потребують переходу до усталених звуків, тяжіють до них.

Простежити наявність чуття ладу на основі константи «лад» у дітей доцільно в процесі виконання таких музичних завдань: 1) визначити, чи закінчилась мелодія, чи ні (закінчити мелодію на Т); 2) попросити дитину вибрати з кількох мелодій, запропонованих педагогом, «правильну»; 3) запропонувати дитині закінчити мелодію голосом самостійно [7, с. 430].

На музичних заняттях для розвитку чуття взаємотяжіння між звуками бажано запропонувати дітям визначити настрій музичного твору (наприклад, «Море» з опери «Казка про царя Салтана» М. Римського-Корсакова).

На кожному занятті для розвитку чуття ладу 2–3 хвилини приділялось виконанню мажорних і мінорних п'єс. Перед дітьми ставились завдання: вслухатись, як поєднуються між собою звуки у веселих п'єсах, і як – у сумних. У процесі такої діяльності здійснюється підхід до більш повного розуміння понять «мажор», «мінор» [7, с. 431].

Отже, зміна видів музичної діяльності, різних завдань на музичних заняттях має сприяти розвитку чуття ритму, ладу на основі константи «ритм», «лад» та глибшому емоційному, цілісному сприйманню настрою, образу. Це певною мірою викликає зацікавленість дітей до творів

високохудожньої музики, а також формує музичний слух у дітей старшого дошкільного віку.

У процесі слухання музики у дітей накопичується художній досвід, на основі якого розвиваються звукообразність музичного сприйняття, всі музичні здібності, а також увага та її обсяг, розподіл, концентрація і переключення; пам'ять, аналітичні можливості.

В наступних студіях увагу буде зосереджено на розвитку художнього сприйняття молодших школярів.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Мистецтво та освіта. – 2004. – С. 2-6.
2. Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. // Інф. збірник Мін-ва освіти і науки України. – 2004. - №10. – С. 32.
3. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. // Директор школи. – 2005. – №4. - С. 15-17.
4. Ліхичька Л.М. Інтегративний підхід до моделювання інноваційної діяльності майбутнього вчителя музики //Л.М. Ліхичька //Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. праць /за ред. А.Л. Ситченко. - Серія "Педагогічні науки". - Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2016. - № 1 (52). - С. 25-29.
5. Рогозіна В. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів // Мистецтво та освіта. – 1997. – №2 – С. 8.
6. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі. - Тернопіль: Богдан, 2001. – 215 с.
7. Ротерс Т. Т. Ритмическое развитие личности школьника – проявление взаимодействия физического воспитания с эстетическим. – Луганск: Знание, 1998. – 524 с.
8. Суласва Н. В. Вплив мистецтва на розвиток особистості: погляди діячів української культури. // Формування національної культури молоді засобами народного мистецтва у контексті творчої спадщини В. Верховинця. З бібліотеки наук. праць. – Полтава, 1999. – 310 с.
9. Халабузарь П., Попов В., Добровольская Н. Методика музыкального воспитания. – М.: Музыка, 1990.- 173 с.
10. Шинкаренко А. І., Лупак Н. І. Розучування пісень з музично-ритмічними рухами // Початкова школа. – 1989. – №3. – С. 55.

УДК 796:616.899.3

С. Жукова,
викладач образотворчого мистецтва
Вінницької дитячої школи мистецтв

S. Zukova,
Vinnytsia Children's Arts School, teacheroffinearts

ОБРАЗ ПТАХА НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

BIRD IMAGE ON LESSONS FINE AND DECORATIVE ART

Анотація. У статті автор відповідно до власного педагогічного досвіду розглядає особливості створення учнями художнього образу в різних видах образотворчого мистецтва на прикладі образу птаха. Увага в статті приділяється специфіці створення фантастичного та реалістичного образу птаха, різниці у підході до декоративної та реалістичної манери зображення, віковим особливостям сприйняття та відтворення орнітоморфних мотивів у художній практиці учнів.

Abstract. In the article, the author, in accordance with his own pedagogical experience, considers the peculiarities of the creation of students of artistic image in various forms of fine art on the example of the image of a bird. The article focuses on the specifics of creating a fantastic and realistic image of the bird, the difference in approach to the decorative and realistic manner of the image, age-specific features of perception and reproduction of ornithomorphic motifs in the artistic practice of students.

З доісторичних часів люди жили в оточенні звірів і птахів і завжди їх зображали: продряпаним контуром і мінеральними фарбами на стінах печер, вирізували в камені і дереві, ліпили з глини. Поширені були зооморфні зображення, коли фігурки тварин та птахів виконували роль талісманів; ними прикрашали побутові предмети, ювелірні вироби, архітектурні споруди. Відомо немало прикладів з історії мистецтва, коли художники – видатні майстри портрету, пейзажу, натюрморту, тематичної картини разом з тим були прекрасними анімалістами і неодноразово зображували птахів у своїх живописних творах і рисунках, а саме Дюрер, Леонардо да Вінчі,